

За редакцією
Умберто Еко

Харків
«Фоліо»
2020

Зміст

Історія

10 Вступ. *Лаура Бартела*

Події

19 Становлення сучасної держави. *Авреліо Музі*
24 Арагонська династія в Середземномор'ї. *Авреліо Музі*
28 Падіння Константинополя. *Сільвія Ронкі*
32 Завершення Столітньої війни. *Рената Пілаті*
37 Реконкіста Гранади. *Россана Січілія*
40 Рівновага між італійськими державами. *Россана Січілія*
46 Італійські війни та система європейських держав. *Россана Січілія*
51 Династична політика Габсбургів. *Катя ді Джіроламо*

Країни

55 Папська держава. *Ерріко Куоццо*
60 Французьке королівство. *Фаусто Коцетто*
64 Злет Бургундії. *Россана Січілія*
68 Бретонське герцогство. *Россана Січілія*
71 Англійське королівство. *Рената Пілаті*
76 Шотландія. *Рената Пілаті*
81 Німецька імперія. *Джуліо Содано*
84 Німецька область та землі Габсбургів. *Джуліо Содано*
88 Швейцарська Конфедерація. *Фаусто Коцетто*
92 Богемія. *Гвідо Содано*
95 Угорщина. *Джуліо Содано*
99 Польща. *Джуліо Содано*
102 Скандинавські країни. *Рената Пілаті*
106 «Третій Рим». *Сільвія Ронкі*
110 Піренейський півострів. *Россана Січілія*
116 Синьйорії в Італії. *Андреа Зорзі*
120 Венеціанська республіка. *Фабріціо Мастромартіно*
124 Південна Італія. *Авреліо Музі*
129 Візантійська імперія та династія Палеологів. Агонія імперії. *Томмазо Браччіні*
133 Османська імперія. *Фабріціо Мастромартіно*

Економіка

137 Зростання чисельності населення та розвиток економіки. *Вальдо Д'Арєнцо*
140 Сільське господарство та тваринництво. *Катя ді Джіроламо*
143 Гірнична справа та переробна промисловість. *Дієго Давіде*
146 Міста. *Авреліо Музі*
150 Морське судноплавство і порти. *Марія Еліза Сольдани*
155 Ринки, ярмарки, товари та торговельні шляхи. *Дієго Давіде*

- 159 Кредит, гроші та «каси милосердя». *Вальдо Д'Арєнцо*
162 Морські експедиції та географічні відкриття до Колумба. *Авреліо Музі*

Суспільство

- 166 Аристократія і буржуазія. *Авреліо Музі*
170 Папство та церковна ієрархія. *Марія Анна Ното*
175 Релігійні ордени. *Фабріціо Мастромартіно*
178 Братства. *Елена Санчес де Мадарьяга*
181 Бідні, паломники та благодійність. *Джуліана Боккадамо*
185 Розбійники, пірати та корсари. *Кароліна Беллі*
188 Марани та мориски. *Джуліана Боккадамо*
192 Євреї. *Джанкарло Лачеренца*
196 Цигани. *Еліза Нові Чаваррія*
200 Друкарство та народження книги. *Массімо Понтесіллі*
204 Половання на відьом. *Маріна Монтесано*
208 Інквізиція. *Джуліо Содано*
212 Прагнення релігійного оновлення. *Антоніо ді Фйоре*
220 Освіта та центри розвитку культури. *Марія Анна Ното*
225 Релігійне життя. *Вітторія Фіореллі*
229 Війна: між традиціями та інноваціями. *Франческо Стормі*
234 Жінки та влада. *Адріана Валеріо*
238 Церемонії, свята та ігри. *Алессандра Ріцці*
243 Повсякденне життя. *Сільвана Музелла*

Філософія

- 250 Вступ. *Умберто Еко*

Неперервність і розрив: філософія і відновлення традицій

- 252 «Відродження наук». *Лука Б'янкї*
260 Арістотелівська традиція в Італії доби Кватроченто. *Лука Б'янкї*
266 Доба «шкіл»: університетська філософія у XV—XVII століттях. *Марко Форлівесі*
272 Платон і Арістотель: від конфлікту до примирення. *Лука Б'янкї*
276 Полеміка зі стоїцизмом — повернення Боеція та Епікура: філософія і філологія *Лоренцо Валли. Агнеса Гвальдріні*
281 Кузанець, учене незнання і філософія безкінечного. *Маттео Д'Альфонсо*

Гуманізм і філософія на порозі епохи Відродження

- 288 Активне життя та споглядання: громадянський гуманізм Салютаті. *Клаудіо Фйоккі*
292 Леон Баттіста Альберті: homo faber, час та філософська педагогіка. *Стефано Сімончіні*
298 Фічіно та гуманістичний герметизм. *Умберто Еко*
304 Бруні: людина, Бог і світ на порозі епохи Відродження. *Лука Б'янкї*
308 Піко делла Мірандола: філософія, кабала та проект concordia universalis. *Федеріка Калдера*
313 Агрікола. *Ріккардо Поццо*
317 Політика при дворі та ідеальний правитель: різні бачення влади до Макіавеллі. *Стефано Сімончіні*

Наука і техніка

324 Вступ. Петро Корсі

Астрономія

327 Наукові прилади та їх застосування. *Джорджо Страно*

Математика

330 Деякі аспекти наукових дебатів доби Кватроченто. *Джорджо Страно*

335 Гуманізм і грецька математика. *Джорджо Страно*

Медицина

339 Переклади та відкриття нових античних джерел: повернення грецьких текстів. *Марія Конфорті*

341 Античні тексти та нові знання: ботаніка і медична наука. *Марія Конфорті*

343 Анатомічне знання від Мондіно де Луцці до Леонардо да Вінчі. *Марія Конфорті*

346 Система охорони здоров'я в італійських містах. Коледжі та делегування права лікувати, карантин, фармакопеї. *Марія Конфорті*

349 Новий тип хвороби: сифіліс та його поширення. *Марія Конфорті*

Алхімія та емпірична хімія

352 Алхімія та алхіміки. *Антоніо Клерікуціо*

Революція в культурі технічних знань

356 Культура механізмів: принципи, інженери, гуманісти. *Андреа Бернадоні*

358 Інженери-гуманісти: Джованні Фонтана та Роберто Вальтуріо. *Андреа Бернадоні*

360 Німецькі військові інженери. *Андреа Бернадоні*

363 Філіппо Брунеллескі. *Андреа Бернадоні*

366 Маріано ді Якопо (Таккола). *Андреа Бернадоні*

368 Франческо ді Джорджо Мартіні. *Андреа Бернадоні*

372 Леонардо да Вінчі. *Андреа Бернадоні*

Експедиції, відкриття, винаходи

374 Оптика та теорії випромінювання світла. *Антоніо Клерікуціо*

379 Подорожі, дослідження та відкриття. *Джованні ді Пасквале*

385 Класики і наука. *Джованні ді Пасквале*

388 Між теорією і практикою. *Джованні ді Пасквале*

Поза межами Європи

393 Наука і техніка в Китаї. *Ісайя Яннаконе*

Література і театр

398 Вступ. *Еціо Раймонді й Джузеппе Ледда*

Століття гуманізму

402 Гуманізм: загальна характеристика. *Лоредана Чінес*

407 Відкриття античних текстів, міф про Рим, громадянський гуманізм. *Андреа Севері*

412 Вивчення і знання грецької мови. *Летіція Леончіні*

- 416 Жанри гуманістичної прози. *Летиція Леончіні*
421 Історіографія. *Андреа Севері*
425 Латиномовна поезія. *Летиція Леончіні*

Придворна та міська література

- 431 Понтано та гуманізм у Неаполі під владою Арагонської династії.
Сильвія Ротонделла
436 Леон Баттіста Альберті та народний гуманізм в Італії. *Сильвія Ротонделла*
439 Новелістика та інші види коротких оповідань. *Елізабетта Манетті*
443 Бурк'єлло, Війон та види комічної і бурлескної прози. *Камілла Джунті*
447 Відродження поезії народною мовою у Флоренції за доби Лоренцо Медічі.
Еліза Курті
453 Поліціано. *Еліза Курті*
460 Міська та придворна поезія. *Еліза Курті*
467 Боярдо та лицарська поема. *Еліза Курті*
473 Саннадзаро та пасторальний роман. *Сильвія Ротонделла*

Форми та види релігійної літератури

- 476 Релігія гуманістів. *Андреа Севері*
480 Проповідництво. *Сильвія Сервенті*
484 Релігійна поезія: лауди. *Стефано Кремоніні*

Театр

- 488 Новий погляд на класичний і гуманістичний театр. *Луччано Боттоні*
493 Святкування, фарс та містерії. *Луччано Боттоні*
497 Придворний театр. *Луччано Боттоні*

Візуальні мистецтва

- 502 Вступ. *Анна Оттані Кавіна*

Інтернаціональна готика

- 505 Стиль придворної Франції. *Мілвія Боллаті*
508 Розкішний часослов герцога Беррійського Іоанна I. *Мілвія Боллаті*
510 Прага та Богемія від Карла IV до Вацлава. *Мілвія Боллаті*
513 Мілан за часів Вісконті. *Мілвія Боллаті*
517 Джентіле да Фабріано. *Мілвія Боллаті*
522 Достойники, герої, селяни: інші центри інтернаціональної готики в Італії.
Мілвія Боллаті

Ренесанс

- 526 Ренесанс та стародавня культура. *К'яра Базальті*
530 Перспектива і перспективний простір. *Франческа Танчіні*
534 Філіппо Брунеллескі, архітектор. *Сильвія Медде*
538 Мазаччо. *Стефано П'єргуїді*
542 Донателло. *Джованні Сассу*
548 Леон Баттіста Альберті. *Сильвія Медде*
553 Паоло Учелло. *Стефано П'єргуїді*

Італійський та фламандський живопис

- 556** Ян ван Ейк. *Франческа Канді*
560 Італія і фламандський мікрокосм. *Франческа Канді*
564 Жан Фуке. *Франческа Канді*
568 Майстри світла. *Джованні Сассу*
573 П'єро делла Франческа. *Елізабетта Самбо*
577 Антонелло да Мессіна. *Мауро Лукко*

Нові теми і типології

- 582** Новий образ художника. *Марчелла Кулатті*
586 Примат рисунку. *Сільвія Урбіні*
590 Портрет. *Марко Колларета*
594 Надгробний пам'ятник. *Клаудія Солачіні*
598 Кінний пам'ятник. *Стефано П'єрґуїді*
602 Місто між утопією і реальністю. *Сільвія Медде*

Центри та головні герої

- 607** Мілан династії Сфорца. *Сільвія Урбіні*
611 Болонья в добу Бентівольйо. *Даніеле Бенаті*
614 Рим за часів Сікста IV. *Джерардо де Сімонє*
619 Падуя і Феррара: два варіанти Відродження. *Джованні Сассу*
624 Урбіно в роки Федеріко да Монтефельтро. *Сільвія Медде*
628 Мантенья і Мантуя династії Гонзага. *Стефано П'єрґуїді*
633 Венеція між традицією і оновленням. *Паоло Ервас*
636 Джованні Белліні. *Паоло Ервас*
640 Вітторе Карпаччо. *Джулія Альберті*
644 Флоренція в добу Лоренцо Пишного. *Стефано П'єрґуїді*
649 Флоренція наприкінці доби Кватроченто. *Стефано П'єрґуїді*
653 П'єтро Перуджино. *Сільвія Урбіні*
657 Леонардо да Вінчі. *Лука Б'янко*
661 Донато Браманте. *Ферруччо Каналі*

Музика

- 670** Вступ. *Лука Марконі та Сесілія Панті*

Теоретична музична думка

- 672** Марсіліо Фічіно, Йоанн Тінкторіс, Франкіно Гафурі та музичний гуманізм.
Джанлука Д'Агостіно

Практика і композиційні техніки

- 679** Музичні жанри та техніки доби Кватроченто. *Джанлука Д'Агостіно*
683 «Фламандці» при дворах та капелах, перші покоління композиторів.
Тиціана Сукато
691 Карнавальні пісні. *Джорджо Монарі*
695 Танець у добу Кватроченто: трактати. *Елена Червеллаті*
698 Інструментальна музика доби Кватроченто. *Донателла Меліні*

Події

Становлення сучасної держави

Авреліо Музі

Протягом XV ст. у Європі скрізь, хоча й різними шляхами, зароджується нова форма політичної організації, яку можна назвати сучасною державою. Її модель створили італійські князівства: князі зі своїм причетом опановують інструменти та ресурси для управління та контролю над територією. Право на владу, втілене в особі князя, починає відрізнятися від самого володарювання (цивільної та військової адміністрації і постійного дипломатичного корпусу). Захист території та її розширення залежать безпосередньо від сил та могутності правителя. Саме ці риси сучасної держави, які ще перебувають у зародковому стані, й поширюються значною частиною Європи протягом Кватроченто.

«Витвори мистецтва» та італійська першість

Видатний історик доби Відродження Якоб Буркгардт (1818—1897) визначає італійські держави часів Кватроченто як «витвори мистецтва», тобто як нові політичні формування, унікальні лабораторії, де вперше пройшов випробування зв'язок між містом, мистецтвом життя та мистецтвом управління.

Справді, для трьох із п'яти найбільш значущих держав півострова — Міланського герцогства, Венеціанської республіки та Тосканського князівства — «регіональний» вимір нових політичних утворень будувався навколо верховенства міста над своєю округою, що починається від досвіду комуні й набуває продовження в синьйорії, князівстві та, згодом, у територіальному об'єднанні на рівні держави. Два інших політичних утворення, котрі дали змогу утримати рівновагу, хоча й хитку, в Італії у другій половині XV ст. після Лодійського миру — Папська область та Неаполітанське королівство — були зацікавлені в тому, щоб ці процеси розвитку відбувалися іншим чином.

**Італійські держави
доби Кватроченто:
«витвори мистецтва»**

Перша з цих структур, Папська область, утворюється навколо дуже специфічного суверена, котрий був наділений водночас владою над певною територією та авторитетом, пов'язаним із виконанням функції очільника християн: відтак, у одному політичному тілі існували дві душі — світська та духовна. Друга структура, Неаполітанське королівство, вже з кінця XI ст. та з початку XII ст. є великою «національною» монархією, що має значну територію та зберігає здатність залишитися внутрішньо потужним доцентровим осередком з великою політичною й дипломатичною вагою на міжнародній арені. Воно залишається таким навіть після відокремлення Сицилії в результаті війни Сицилійської вечірні й потрапляння спочатку під вплив свевів, згодом, до 1442 р., — Анжуйської династії, а потім і до завершення XV ст. — Арагонської династії.

Спроби державної реорганізації

Буркгардт так пише про це: «Оскільки більшість італійських держав належить до числа витворів мистецтва, тобто утворювалися вони цілком свідомо, ґрунтуючись на певних міркуваннях та чітко розрахованих і очевидних підвалинах, то й відносини між ними та іншими державами мають здійснюватися на таких самих штучних підставах». Розрахунок, прозорість і штучність: саме цей трином утворив ідеальну підоснову нового політичного устрою, що складається протягом Кватроченто і який ми можемо продовжувати називати сучасною державою, незважаючи на те, що новітні тенденції в історіографії заперечують правомірність такого терміна та поняття. Кризь призму цього тринома можна побачити всі основні функції, котрі, хоч у XV ст. й не були ще розвинуті, але в зародковому стані наявні в окремих регіональних італійських державах.

Вони випереджають процеси та тенденції, що розвиватимуться в інших європейських державах, демонструючи в такий спосіб надзвичайну ранню й скороспілу модерність. Вони задовольняють базові потреби нового часу. Так, вони забезпечують стабільні підвалини функціонування політичних структур великих масштабів, що дає змогу зберегти й посилити територіальну експансію та контроль над територією. Правителів вони забезпечують дворами й судами разом з усією архітектурою влади, сповіщають їм мистецтво життя та урядування, моделі поведінки, які поширюються всередину та назовні їхніх земель, що спричиняє справжні змагання між дворами. Ці структури здатні забезпечити сталу підтримку влади суверена з боку цивільних адміністрацій, які ще не є бюрократичними органами, тобто структурами, що складаються з професійних функціонерів, з боку військових організацій, котрі стають дедалі більш спеціалізованими, та представників правителя у міжнародних зносинах, а також за допомогою найефективніших інструментів збору податків.

Без цих зародкових форм структурної внутрішньої реорганізації політичного та громадського життя Флоренція в середині XV ст. не змогла б здійснити свої територіальні завоювання та взяти під свій контроль територію площею близько 15 тис. км² і анексувати найважливіші міста регіону, а Венеція вже на самому початку XV ст. не стала б здатною утворити на суходолі область свого панування, котра охоплювала такі міста, як Тревизо, Віченца, Падуа, Верона, Беллуно, Фельтре, Бассано та Аквілея, а також інші центри Істрії та Фріулі, не говорячи вже про значне поширення у Середземномор'ї впливу Арагонської династії Неаполя.

Європа часів перших сучасних держав

Із поразкою Карла Сміливого (1433—1477) біля Нансі в 1477 р., завоюванням Бургундії Людовіком XI (1423—1483) та анексією Провансу завершується геополітичне об'єднання Франції. Цей процес здійснювався здебільшого за рахунок влади феодалів, зокрема бургундських, а його наочними проявами можна вважати як сутички на міжнародній арені, що відбувалися наприкінці XV століття, так й очевидні переваги системи влади, котра вже більше ґрунтувалася не на стародавніх лицарських відносинах, а на більш сучасних принципах верховної влади монарха, який виступав справжнім гарантом єдності території. Відтак політичне об'єднання території стає можливим завдяки потужності монарха, котрий належав до певної династії: надзвичайно тісний зв'язок між захистом суверенної території та її розширенням стає легітимацією походження сучасної держави з боку династії. І, звісно, в історичному житті суспільства не було жодних болісних зламів.

Верхівку політичної системи посідає монарх, котрий ще зберігає певні феодальні ознаки: він виступає очільником ієрархії васалів, підтримуючи ідею щодо персональних і договірних зв'язків зі спільнотою своїх підданих.

**Організація
французької держави**

Провінції, залучені до французького геополітичного об'єднання, користувалися визнаними виключними правами, привілеями та статутами. Усі вони мали автономну систему представництва. Однак завдяки тій силі, що надавала правителю узаконення з боку династії, виключні права короля тяжіли до того, щоб утвердитися як абсолютні. Династична міць є потужним чинником легітимації влади. Моральна єдність такої держави, як французька, забезпечується верховною владою монарха й харизматичною роллю короля.

До моменту завершення Війни Червоної та Білої троянд (1455—1485 рр.) англійська монархія також консолідує та відновлює свою владу. Тоді в Англії, так само як у Франції, конфлікт між різними угрупованнями практично вичерпується, а політичний вплив великих феодальних родів зменшується. Наприкінці Кватроченто теорії права шукають можливості захистити права корони і держави від зазіхань із боку окремих інституцій та можновладців.

Англійська монархія

Саме в Англії розвивається теорія двох тіл короля: окрім його фізичного смертного тіла, що може зазнавати хвороби та піддається старінню, правитель наділений політичним тілом, котре не псується й не старіє, на нього не діють хвороби та смерть. У цьому другому тілі, що за нескінченим ланцюгом переходить від одного короля до іншого, й концентрується сутність верховної влади.

19 жовтня 1469 р. Фернандо (1452—1516), котрий успадковував трон Арагону, та Ізабелла (1451—1504), яка отримала у спадок корону Кастилії, поєдналися шлюбом. Їхнє одруження утворило передумови для формування Іберійської держави: отже, шлюб постає ще одним потужним інструментом встановлення законної влади династії.

**Матримоніальні
стратегії
на Піренейському
півострові**

У 1479 р. Фернандо успадковує трон від батька. Завдяки його шлюбу під владою однієї династії об'єднуються дві з п'яти основних частин середньовічної Іспанії (Кастилія, Арагон, Португалія, Наварра та Гранада). У 1492 р. відбувається анексія Гранадського емірату, останнього опорного пункту під владою арабів на іспанських землях.

Шляхи історії сучасних європейських держав є звивистими та різняться за характером. Німеччина являє собою надзвичайно цікавий випадок. Тут система влади передбачає наявність принаймні трьох головних дійових осіб: імператора, князів та імперські стани. У XV ст. імператор Священної Римської імперії німецької нації втрачає три свої невід'ємні середньовічні ознаки: сакральність, універсальність і спадкоємність. Незважаючи на те, що ця посада є виборною, її у той час посідає та посідатиме й у майбутньому династія Габсбургів. Фактична влада, котру вдається здійснювати імператору, є надто обмеженою. Повнішою видається влада німецьких світських князів, отримана у спадок; церковних феодалів, а також вільних міст. І всі вони задіяні у процесі розвитку сучасної держави.

Приклад Германії

Водночас ці органи державної влади в Німеччині мають рахуватися з інституціональною, адміністративною, судовою та податковою автономією імперських станів. Протягом Кватроченто ці стани підтримували й зміцнювали центральну князівську владу, водночас послаблюючи її вплив на локальному рівні. Під знаком подібного потрійного розподілу

Водночас ці органи державної влади в Німеччині мають рахуватися з інституціональною, адміністративною, судовою та податковою автономією імперських станів. Протягом Кватроченто ці стани підтримували й зміцнювали центральну князівську владу, водночас послаблюючи її вплив на локальному рівні. Під знаком подібного потрійного розподілу

влади між імператором, курфюрстами й імперськими станами розгортатиметься вся подальша історія Германії, аж допоки не відбудеться піднесення Пруссії, головної дійової особи об'єднання країни.

Ще одним прикладом є історія Росії. Іван III (1440—1505) став визволителем Росії з-під влади Золотої Орди.

Росія часів царя Івана III

У випадку Росії тенденція до контролю та централізації держави проходить фундаментальну фазу підпорядкування автономних князівств, які панують на величезних просторах (близько 700 тис. км²), владі монарха шляхом релігійного об'єднання у православній гілці християнства та на підставі концепції абсолютної влади. Ця концепція, зокрема, заперечує існування законів, котрим підпорядковувався би верховний правитель. Політичним ідеалом Івана III є «шире православне християнське самодержавство» патріархального типу, чия місія благословенна божественним провидінням.

Початкові та специфічні риси і їх порівняння

Отже, початковими та специфічними рисами європейської сучасної держави, які вже можна побачити в італійських князівствах та основних європейських державах доби Кватроченто, є такі:

- а) володіння владою, що дедалі більше концентрується в особі правителя;
- б) легітимізуюча сила дії династичного принципу;
- в) початок делегування реалізації влади та управління особам, які звітують про свою діяльність безпосередньо королю, а не відгалуженням своєї родини;
- г) становлення дипломатії та професійного війська.

Детальніше розглянемо пункти «в» та «г». У середньовічній Франції радники були пов'язані з королем стосунками особистого характеру; вони виступали як продовження його персони та водночас були представниками підданих його королівства. Втім, вже починаючи з XIV ст., у Франції складається адміністративна система, на верхівці якої опиняється Королівська рада, а на периферії — провінційні податкові й судові посадовці.

Спеціалізація посадовців

Протягом Кватроченто відбувається спеціалізація посадовців: виокремлюються збирачі податків для провінційних фінансових адміністрацій, намісники, котрі опікуються розв'язанням справ провінційних та місцевих парламентів, та генерал-капітани із військовими повноваженнями. Формується корпус чиновників, переважно з числа знавців закону, й ця когорта утворює справжній становий хребет сучасної французької центральної адміністрації.

У XIV ст. розмежування магістратур цілком наочно проявляється й в італійських державах. У Мілані державна адміністрація базується на трьох органах влади вищого рівня: Раді юстиції, яка виконує функції апеляційного суду щодо місцевих органів влади; Таємній раді, котра допомагає герцогу у справах політичного характеру, та Палаті герцога як найвищому органі у сфері фінансів та податків. Саме через ці інституції герцог дедалі частіше втручається у сферу компетентності місцевих органів влади.

У Венеції вся місцева адміністрація зосереджена в руках міського патриціату, але завдяки мудрій інституційній організації, яка в майбутньому стане зразком для інших держав, Найсвітліша прагне послабити владу місцевої олігархії, постійно втручаючись у питання, що належать до компетенції муніципальних рад, та користуючись суперечностями, які виникають між містами та їх сільською округою.

Для арагонського Неаполітанського королівства другої половини XIV ст. теж характерна складна адміністративна структура. У Південній Італії також прокладає собі дорожку принцип поділу на право на всю повноту влади, що уособлений у правителі, та втілення цієї влади на практиці, що доручається найшанованішим юристам і посадовцям. Ці останні входять до складу Священної королівської ради, найвищої інстанції судової влади королівства, та Королівської палати Соммарії, найвищої фінансової та податкової установи.

**Правитель,
правознавці
та виборні
посадові особи**

Інтенсивність та частота зносин між італійськими державами епохи Кватроченто спонукали до розширення традиційних дипломатичних місій і сприяли їхньому перетворенню на постійні дипломатичні представництва. Переговори специфічного характеру продовжували доручати надзвичайним посланцям правителя, котрі були краще поінформовані про бажання свого уряду. Втім, щоденний збір інформації будь-якого типу стає основним завданням постійного посла: лише він був здатний встановити особисті контакти у дворі, при якому розташовувався, та був глибоко обізнаний у його специфіці.

Створення постійного війська та потреба у фортифікаційних спорудах на всій території потребували значних ресурсів, які мали лише правителі: аристократія мусила відмовитися від конкуренції з монархією та стати на королівську військову службу разом із піхотою, що походила з селян.

У такий спосіб закладаються підвалини для перетворення традиційної феодальної аристократії з носіїв напівсуверенної влади на представників влади, інтегрованої у процеси творення сучасної держави.

Див. також: *Рівновага між італійськими державами, с. 40*